‘ gelijk bleef: “Hier werd in wezen gedacht en gehandeld alsof er geen bezetting bestond.”

Daar zit wat in en het geldt ook voor een hervormde synode, die diezelfde zomer vurig debatteerde over de vraag, of er straks, op de eerste zondag na de bevrijding, een landelijke kerkcollecte kon worden gehouden voor een nieuw synodegebouw.

Intussen betwijfelt De Jong terecht, of de gereformeerden hun krachten nog meer aan het verzet zouden hebben gegeven, als zij niet afgeleid waren geweest door de kerkelijke strijd. Verzetswerk verhinderde kerkelijke strijd niet. En omgekeerd.

P. Jongeling, het latere vrijgemaakte kamerlid (GPV), verslond in die tijd de hem door zijn vrouw gestuurde pakketten in een Duits concentratiekamp. De inhoud at hij op. Ook van de verpakking smulde hij: pamfletjes over verbond, doop en synodocratie.’

Andere woorden van afkeuring kwamen uit de mond van mr. L. R. J. Ridder van Rappard, oud-burgemeester van Gorinchem en luidruchtig aanvoerder van een radicaal-conservatieve groepering. Zijn memoires verschenen kort na publikatie van het negende deel en bevatten kritiek op de geschiedschrijver.[3] Van Rappard werd bij die gelegenheid geïnterviewd in *Elseviers Magazine* (27 oktober 1979) en verklaarde:

‘ ‘In de tot dusverre verschenen delen van *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, ’s lands semi-officiële geschiedschrijving, ziet de heer Van Rappard de voornaamste bron voor “de legende, en die ontstond al vrij snel na de oorlog, dat ons volk zich nagenoeg in zijn geheel slap en serviel zou hebben gedragen, voorzover het zich niet aan collaboratie zou hebben schuldig gemaakt. En in die optiek is slechts plaats voor een paar uitzonderingen die de regel bevestigen: enkele heroïsche vaderlanders, meest gereformeerden of communisten. En tegen dat beeld protesteer ik. Het is mij een gruwel dat het Nederlandse volk zich laat aanpraten dat het praktisch in zijn geheel in meer of mindere mate fout is geweest. Dat is volstrekt strijdig met de werkelijkheid – en die ken ik zeer goed. Ik beweer het tegendeel: ons volk is praktisch min of meer goed geweest. Ik kom in mijn boek op voor tienduizenden bestuurders en ambtenaren die hun plichten en verantwoordelijkheden bleken te kennen. Zij bleven op hun post, volgens de aanwijzingen van de regering. Als niemand dan de gewone vaderlander verdedigt, uit angst, dan zal ík het doen.”

Van Rappard gaat ook werkelijk geen thema uit de weg in zijn boek, getuige het hoofdstuk “Het antisemitisme, niet uitsluitend een zaak van christelijk ressentiment”. “Het is niet in hoofdzaak de afwezigheid tijdens

[3] L. R. J. Ridder van Rappard, *Hoe was het ook weer? Burgemeester voor, tijdens en direkt na de bezetting van het Koninkrijk der Nederlanden* (Meppel, 1979).